

15. janúar 2019

Efni: Umsögn Hagsmunasamtaka heimilanna um mál nr. S-253/2018 í samráðsgátt stjórnvalda

Hvítbók um framtíðarsýn fyrir fjármálakerfið

Starfshópur til að vinna að ofangreindri Hvítbók var skipaður í febrúar 2018 eða fyrir tæpu ári síðan. Komið hefur fram að á meðan unnið var að þessu verki hafi m.a. verið haft samráð við og óskað eftir athugasemdum frá hagsmunaaðilum. Svo virðist sem fyrst og fremst hafi verið um að ræða samtök fjármálafyrirtækja, atvinnurekenda og aðra gæsluaðila sérhagsmuna. Aftur á móti virðist aldrei hafa verið leitað eftir samráði við, eða athugasemdum frá samtökum neytenda, að minnsta kosti ekki Hagsmunasamtökum heimilanna sem berjast fyrir réttindum neytenda á fjármálamarkaði. Það skýtur því skökku við að í þessari opinberu stefnumótun um framtíðarsýn fyrir fjármálakerfið sé ekki leitað eftir neinu sérstöku samráði við samtök stærsta notendahóps hins umrædda kerfis, þ.e. heimilanna og neytenda. Óhjákvæmilega verður því að meta afurðina í samræmi við þetta. Að því sögðu verður hér á eftir gerð grein fyrir ýmsum sjónarmiðum samtakanna um þetta viðfangsefni.

1. Eignarhlutur ríkisins í fjármálafyrirtækjum

Að svo stöddu á íslenska ríkið tvo af hinum þremur stóru viðskiptabönkum sem starfa hér á landi, að mestu leyti, þ.e. Landsbankann og Íslandsbanka. Af Hvítbókinni og þeim niðurstöðum sem koma fram í henni virðist talsverð áhersla vera lögð á það sjónarmið að óæskilegt sé að ríkið starfræki banka og því skuli stefna að því að selja eignarhluti ríkisins í þeim. Hagsmunasamtök heimilanna eru ekki sammála því að þetta sé endilega aðalatriði málsins. Að fenginni reynslu verður ekki séð að í neinum grundvallaratriðum sé mikill munur á starfsemi stóru bankanna þriggja, burt séð frá því hvort þeir eru í ríkiseigu eða einkaeigu. Allir koma þeir fram við neytendur á nánast sama hátt.

Hagsmunasamtök heimilanna hafa ekkert á móti umræðu um fyrirkomulag eignarhalds á bönkunum til lengri tíma litið, en telja sölu á eignarhlutum ríkisins vera ótímabæra að svo stöddu. Einkum vegna þess að skilvirkt fjármálakerfi flokkast með grundvallar innviðum samfélagsins, líkt og má einnig segja um samgöngukerfi, veitukerfi, menntakerfið, heilbrigðiskerfið o.fl. Heilbrigt samfélag grundvallast á því að þessir þættir, og fleiri, séu í lagi og starfi eins og til þeirra er ætlast. Að mati samtakanna er enn sem komið er með öllu ósannað að neitt annað en þetta gildi um fjármálakerfið.

Meðal þeirra sjónarmiða sem komið hafa fram í almennri þjóðfélagsumræðu varðandi hugmyndir um sölu á eignarhlutum ríkisins í bönkunum, er að finna þurfi trausta kaupendur, gæta þurfi að gegnsæi og dreifðu eignarhaldi. Þau sjónarmið eru góð og gild en óvíst er að þau séu endilega samrýmanleg við hvort annað eða raunveruleikann. Reynsla af einkavæðingu banka á Íslandi er ekki góð og ýmsir aðilar sem þá urðu eigendur að bönkum reyndust alls ekki traustir þegar á það reyndi.

Samkvæmt núverandi fyrirkomulagi virðist ekki þurfa að upplýsa opinberlega um eigendur fjármálafyrirtækja, nema um sé að ræða tiltölulega stóran eignarhlut eða yfir 1% að minnsta kosti. Sjónarmið um dreift eignarhald eru þess vegna ósamrýmanleg sjónarmiðum um gegnsæi að þessu leyti, en þetta virðist þó ekki hafa verið tekið til sérstakrar athugunar. Að mati Hagsmunasamtaka heimilanna væri ekkert því til fyrirstöðu að kveða á um fullkomið gegnsæi í þessu sambandi, enda ætti það ekki að þurfa að koma niður á smærri hluthöfum þó upplýsingar um eignarhald þeirra væru opinberar, þar sem þeir hafa alls ekki ráðandi áhrif í ákvarðanatöku fjármálafyrirtækja.

Þegar kemur að hugsanlegri einkavæðingu ríkisbankanna, hafa samtökin eina mjög einfalda hugmynd um hvernig hægt væri að standa að slíkri einkavæðingu og uppfylla um leið framangreind skilyrði. Hún er á þá leið að ríkið gæti einfaldlega framselt eignarhluti sína til almennings, með því að skipta þeim hlutabréfum sem það á og útdeila þeim á milli hinna raunverulega endanlegu eigenda þeirra, sem eru íslenskir ríkisborgarar og skattgreiðendur. Þannig væri í sömu andrá tryggt dreift eignarhald ásamt gegnsæi um ráðstöfun viðkomandi eignarhluta að því marki sem hægt er án þess að breyta þyrfti núgildandi lögum um fjármálastarfsemi, auk þess sem slík aðgerð myndi um leið útrýma allri umræðu um traust á eigendum þar sem fyrirtækin yrðu áfram í almannaeigu.

2. Endurreisn bankanna og nauðsynlegar rannsóknir

Meðal þeirra atriða sem Hagsmunasamtök heimilanna hafa lagt áherslu á er nauðsyn þess að ráðist verði í vandaða opinbera rannsókn á áhrifum bankahrunsins 2008 á heimilin og almenning. Það er að mati samtakanna sorgleg staðreynd að í eftirleik þeirra atburða hefur ekki verið hugað nægilega að því að skoða þau mál með heildstæðum hætti. Skipaðar voru opinberar rannsóknarnefndir sem var falið að greina aðdraganda og fall íslensku bankanna, sparisjóða og Íbúðalánasjóðs í tengslum við fjármálahrunið, en engin slík rannsóknarnefnd hefur verið skipuð til að rannsaka fall þeirra heimila sem urðu fyrir neikvæðum og skelfilegum áhrifum af þeim atburðum. Hagsmunasamtök heimilanna vilja því nota þetta tækifæri til að ítreka þá kröfu sína að skipuð verði opinber rannsóknarnefnd með viðhlítandi valdheimildir, sem verði falið að rannsaka þau mál ofan í kjölinn.

3. Traust á fjármálakerfinu verður aðeins áunnið en ekki “skapað”

Meðal áberandi atriða í Hvítbókinni er umfjöllun um traust á fjármálakerfinu og hversu lítið það mælist í könnunum sem gerðar hafa verið. Þetta kemur Hagsmunasamtökum heimilanna reyndar lítið á óvart, enda hefur framferði núverandi fjármálafyrirtækja hingað til ekki verið til þess fallið að skapa neitt traust á því að þeim sé mikil alvara í því að taka upp heilbrigða viðskiptahætti, þrátt fyrir ýmsar fagrar yfirlýsingar þar að lútandi. Enn síður hefur orðið vart við neinn vilja þeirra til þess að bæta fyrir þau alvarlegu lögbrot sem framin voru af forverum þeirra fyrir hrunið.

Það er önnur sorgleg staðreynd að í stað þess að nýta það tækifæri sem skapaðist í hrininu til að endurskipuleggja fjármálakerfið, var það í raun endurreist í sömu mynd eftir hrún. Bankarnir þrír sem voru stofnaðir eftir hrunið og tóku við innlendri starfsemi föllnu bankanna, eru í eðli sínu ekkert öðruvísi stofnanir en þær sem þeim var ætlað að taka við af. Þetta hefur bersýnilega komið fram í því hvernig þeir hafa staðið að innheimtu þeirra (oft ólöglegu) lána sem þeir fengu í arf frá forverum sínum á hrakvirði, en það virði hefur ekki náð fram að ganga til þeirra sem tóku (ólögleg) lán hjá föllnu bönkunum og eru nú þrátt fyrir það krafðir um að greiða fullar eftirstöðvar þeirra lána til nýju bankanna, án nokkurs tillits til lögmætis þeirra skuldbindinga sem um ræðir. Á meðan ekki hefur átt sér stað vönduð úttekt og leiðrétting á því mun seint gróa um heilt vegna þess.

4. Verðtrygging neytendalána

Helsta baráttumál Hagsmunasamtaka heimilanna er afnám verðtryggingar lána til neytenda. Það ætti því ekki að koma á óvart að samtökin sakna umfjöllunar um það málefni í Hvítbókinni. Þar sem fjallað er um verðtryggingu er nánast eins og gengið sé út frá henni sem gefinni staðreynd. Með því er aftur á móti litið algjörlega fram hjá þeim veigamiklu áhrifum sem það hefur á fjármálakerfið að útlán þess séu að langmestu leyti verðtryggð, með þeirri útfærslu sem tíðkast á slíkum lánum og afleiðingum hennar, ekki aðeins fyrir neytendur heldur einnig fyrir stöðugleika fjármálakerfisins.

Að mati samtakanna og með hliðsjón af ýmsum rannsóknum sem gerðar hafa verið á verðtryggingu, er niðurstaðan sú að verðtrygging útlána bankakerfisins er alls ekki óhjákvæmileg eins og þó hefur stundum verið haldið fram, heldur er hún þvert á móti ein af meginorsökum óstöðugleika í íslensku fjármálakerfi. Með því að gera gera verðtryggingu að meginreglu í útlánnum fjármálakerfisins hefur ekki aðeins verðbólguáhætta verið velt yfir á skuldara, heldur hefur með því verið sköpuð ný og óþörf áhætta í fjármálakerfinu af greiðsluvanda lántakenda eins og reynslan hefur sýnt. Auk þess hafa þær rannsóknir sem gerðar hafa verið í seinni tíð sýnt fram á að sú framkvæmd verðtryggðra lána sem tíðkast hér á landi, ýtir undir fjármálalegan óstöðugleika, og ber hana því að afnema.

5. Grunngerð fjármálakerfisins í víðara samhengi

Hagsmunasamtök heimilanna sakna þess sárlega að fjallað sé á grundvelli staðreynda um grunngerð margumrædds fjármálakerfis. Meðal þeirra staðreynda er sú að peningasköpun í óhóflegu magni er ein af helstu ástæðum óhófllegrar verðbólgu (sbr. reynslu Þýskalands af slíku), en í Hvítbókinni er lítið sem ekkert vikið að þessum áhrifum bankakerfisins á peningamagn í umferð sem verðbólguhvata. Komið hefur í ljós að vegna mikillar útbreiðslu verðtryggðra lána er sá hvati beinlínis innbyggður í hið íslenska fjármálakerfi. Þar sem ekki er tekið á þessu orsakasamhengi í Hvítbókinni, verður því miður að meta hana sem ófullkomna að þessu leyti.

6. Lokaorð um sjónarmið Hagsmunasamtaka heimilanna

Margvísleg mál er varða útlánasöfn íslenska bankakerfisins gagnvart neytendum eru enn óútkljáð og og af þeim sökum væri mjög óvarlegt af ríkinu að selja eignarhluti sína í bönkum að svo stöddu. Þess vegna leggja samtökin það til að beðið verði með sölu þeirra þar til þau mál verði til lykta leidd. Enn fremur verður að huga nánar að því hverja framtíðarsýn íslenskir neytendur kunni að hafa varðandi skoðanir þeirra um hvað sé heilbriggt fjármálakerfi. Meðal þess sem í því sambandi þarf að huga nánar að eru hugmyndir um svokallaðan samfélagsbanka sem eigi að þjóna hagsmunum almennings, sem og með hvaða hætti eigi að koma slíkum valkosti á fót hér á landi, ásamt aðskilnaði fjárfestingar- og viðskiptabanka sem samtökin hafa frá upphafi verið eindregið fylgjandi.

- O -

Virðingarfyllt,
f.h. Hagsmunasamtaka heimilanna,

Ásthildur Lóa Þórsdóttir, formadur@heimilin.is

Guðmundur Ásgeirsson, erindreki@heimilin.is